

frem med stormskridt og skildringen bliver så knap, at den ikke giver læseren nogen virkelig orientering.

Sammenfattende skal det siges, at bogen for danske læsere påkalder sig interesse ved at tildele emner som familiehistorie og kvindehistorie større vægt end normalt i sådanne skildringer. Trods håndbogspræget har forfatterne haft mulighed for, med baggrund i omfattende studier i Skandinaviens historie i vikingetid og ældre middelalder, at skitsere deres helhedssyn på denne periode.

Anders Leegaard Knudsen

CHRISTIAN KRÖTZL: *Pilger, Mirakel und Alltag. Formen des Verhaltens im skandinavischen Mittelalter (12.-15. Jahrhundert)*. Societas Historica Finlandiae. *Studia Historica* 46. Helsinki 1994. 393 s., 4 kort.

Pilgrimsvæsenet i bred forstand er i den internationale forskning genstand for en betydelig interesse fra ikke bare kirkehistorikere, men også mentalitetshistorikere og socialhistorikere. Det må derfor hilses velkomment, at Christian Krötzl har foretaget en analyse af fænomenet i nordisk middelalder. Undersøgelsen omfatter Danmark, Norge (eksklusive de atlantiske besiddelser) og Sverige (inklusive Finland) fra de tidligste spor af pilgrimsfærder til Reformationen. Kildematerialet er først og fremmest den hagiografiske litteratur, herunder ikke mindst mirakelsamlingerne, som ellers aldrig anvendes til noget i nordisk historieforskning; samt de øvrige og velkendte skriftlige og arkæologiske kilder til middelalderens historie. Netop den hagiografiske litteratur er ofte blevet skudt til side i den dansk-svenske kildekritiske tradition som værende en genre med et særligt skabelonagtigt præg, der gjorde den vanskelig at udnytte.

Indtil det 13. årh. synes nordiske pilgrimsrejsende fortrinsvis at have været mænd fra de højere sociale lag. Målet for rejserne var middelhavsområdet: Jerusalem, Santiago de Compostela og frem for alt Rom, der bevarede sin popularitet middelalderen ud. I det 14. årh. optræder flere og flere rejser til mellem- og nordeuropæiske valfartssteder. Den følgende tid dukker flere og flere nordiske rejsemål op; rejseafstanden mindskes med andre ord. Til gengæld rekrutteres pilgrimmene nu også fra lavere sociale lag. Pilgrimsrejser til fjerne mål synes dog stadig fortrinsvis foretaget af mænd fra de højere sociale lag; kvinderne måtte nøjes med de nære mål. Anledningen til rejserne kunne være devotio (religiøs hengivelse), bod, aflad, ønske om at opnå helbredelse for diverse sygdomme (»Reliquienmirakel«), eller ønske om at takke for en af helgenen udvirket helbredelse (»Distanzmirakel«). Krötzl redegør instruktivt for den forskellige struktur i beretningerne om de to typer mirakler, men særlig vigtig i denne sammenhæng er hans konstatering af, at det i de skandinaviske mirakelberetninger indtil midten af det 14. årh. er relikviemirakler, der dominerer, mens det i tiden derefter er distancemirakler. Denne ændring synes i Norden at indtræffe nogenlunde samtidig med en tilsvarende ændring i Syd- og Mellemeuropa. I praksis betød det, at helgeners handlinger (dvs. mirakler) i folks bevidsthed skiftede virkefelt fra valfartskirken til menneskets daglige omgivelser. Det bliver dog pointeret, at begge typer mirakler optræder gennem hele den undersøgte periode. For det enkelte menneske betød den konstaterede ændring ifølge Krötzl en øget individualisering. Det er i den hidtidige forskning

blevet hævdet, at hovedårsagen til ændringen skulle være en tiltagende billedkult – en forklaring Krötzl afviser med henvisning til, at der ikke i det af ham undersøgte materiale henvises til helgebilleder. Han foretrækker at se billedkulten som et parallelt fænomen, og betoner det ønskelige i flere typologiske undersøgelser af pilgrimsvæsen og helgendyrkelse i andre egne af Europa.

Krötzls bog har interesse på flere punkter. Dels giver den en nyttig oversigt over den internationale forskning i emnet. Forfatteren bemærker herunder, at der mangler systematiske kriterier til analyse og fortolkning af mirakelberetninger som historisk kildegenre, og efterlyser en efter funktion, indhold og datering ordnet typologi. Bogen udgør utvivlsomt et bud på et sådant sæt kriterier, men om de vil kunne finde anvendelse i international sammenhæng, må anmelderen overlade det til specialister at afgøre. I den sammenhæng bør det dog påkalde sig interesse, at Krötzls undersøgelse er overregional og omfatter et længere tidsrum end normalt i den type undersøgelser, nemlig tiden helt frem til Reformationen. Dels giver den mange konkrete oplysninger om pilgrimsvæsenet i Norden, oplysninger der kan have stor rækkevidde også for andre emner end pilgrimsvæsenet. Det er af metodisk interesse at se, hvorledes mirakelberetningerne udgør et vigtigt korrektiv til diplommateriallets omtale af pilgrimsfærder. I følge diplomerne var det også i senmiddelalderen mænd fra højere sociale lag, der dominerede i pilgrimsfærderne, men mirakelberetningerne udviser ikke blot en langt større social spredning, men også en meget stor andel af kvinder og børn. Mændenes dominans i diplomerne er derfor en afspejling af deres generelle dominans i juridiske dispositioner – en iagttagelse, der er af betydning for enhver, der arbejder med diplomer. Selvom bogens titel ved første øjekast antyder et snævert emne, så er der meget at hente for læseren.

Anders Leegaard Knudsen

AXEL BOLVIG: *Bondens Billeder. Om kirker og kunst i dansk senmiddelalder.* Gyldendal 1994. 160 s., 45 ill.

Det er en sjældent engageret forfatter, der her fremlægger sine synspunkter om Danmarks senmiddelalderlige kalkmalerier fra midten af 1200-tallet til midten af 1500-tallet. Før vi når så langt, gennemgår forfatteren en for så vidt nyttig oversigt over den litteratur, der behandler begrebet »gotik«. Denne litteraturoversigt er mest tilfredsstillende, når det gælder den nationale litteratur. Forfatteren forekommer for ambitiøs, når han kortfattet vil forklare begrebet gotik i europæisk sammenhæng. I sin iver for at vise den national-chauvinisme, der vitterlig har præget dele af den arkitekturhistoriske forskning, glemmer han sobre og nøgterne arkitekturhistorikere fra sidste halvdel af 1800-tallet, som ved deres grundlæggende forskning nok i højere grad har præget opfattelsen af »gotik« og dens opståen. Tyske forfattere som Franz Kugler, Wilhelm Lübcke og Heinrich Otte var ikke i tvivl om, at gotikken opstod i Ile de France, og ikke i det germanske Vaterland.

Forfatteren er i det hele taget på mest sikker grund, når han analyserer middelalderens billedlige fremstillinger. Hvor har han dog fået den idé fra, at Ribe Domkirkes to ydre sideskibe er revet ned? (s. 34). Hele den principielle restaureringsdiskussion endte jo netop med, at man besluttede at *bevare* de ydre